

PEPPP

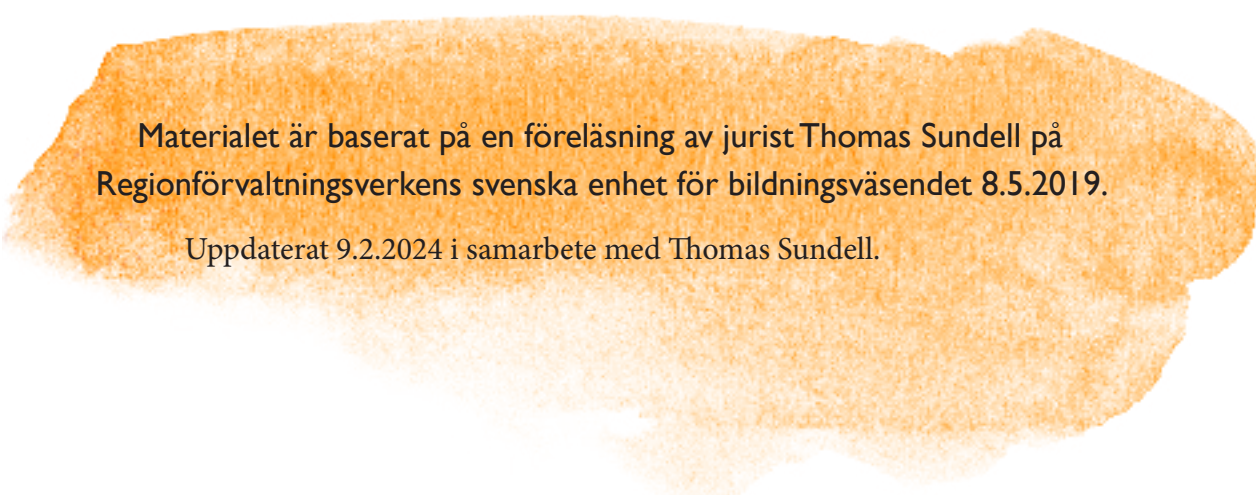
DEN ÖSTERBOTTNISKA DROGFÖREBYGGANDE MODELLEN

Juridiskt perspektiv på
skolans roll i rusmedelsfrågor

Innehåll

Grundrättigheterna och begränsning av dem	1
Vad innebär samtycke?	1
Ansvar kontra befogenheter	1
Användning av tvångsmedel	2
Rusmedelstest	2
Narkotikatestning inom yrkesutbildningen	2
84 § 1 mom i lagen om yrkesutbildning	3
Disciplinära förfaranden	4
Granskning av studerandes saker	4
Omhändertagande av saker	5
Självbestämmanderätt inom elevhälsan	5
Hänvisning till rusmedelsvård och vårdavtal	6
Barnskyddsanmälan	6
Rusmedel och polisen	6
Slutsatser	7

Materialet är baserat på en föreläsning av jurist Thomas Sundell på Regionförvaltningsverkens svenska enhet för bildningsväsendet 8.5.2019.

Uppdaterat 9.2.2024 i samarbete med Thomas Sundell.

Grundrättigheterna och begränsning av dem

- Till vars och ens grundrättigheter hör bland annat rätt till personlig frihet och integritet och skydd för privatlivet (7 § respektive 10 § i Finlands grundlag)
- Grundrättigheter kan begränsas antingen genom samtycke eller med stöd av en exakt norm på lagnivå
- Lagbundenhetsprincipen i 2 § i Finlands grundlag kräver att allt utövande av offentlig makt är baserat på lag
  - o Disciplinära medel, säkringsåtgärder, tvångsmedel
  - o Det går inte att avtala till sig befogenheter

Vad innebär samtycke?

- Skriftligt samtycke krävs bara då det uttryckligen står så i lagen – i övrigt är skriftligheten närmast en bevisfråga
- Samtycke måste vara specifikt, frivilligt och givet med vetskap om vad det innebär (informed consent)
- Samtycke kan återtas när som helst
- Det går inte att samtycka till allt, och vartefter ett barn blir äldre minskar vårdnadshavarnas inflytande – senast på andra stadiet torde utgångspunkten vara att den studerande bestämmer själv

Ansvar kontra befogenheter

- Det juridiska ansvaret kan bara omfatta sådant som är inom den ansvarigas kontrollsfär
  - Det kan aldrig förutsättas att man överskrider sina befogenheter för att uppfylla sitt ansvar
  - På motsvarande sätt kan man inte motivera en överskridning av befogenheterna med att man har ett ansvar för en studerande eller dennes medstuderande
  - Vid en kollision mellan individens skydd mot ogrundat myndighetsutövande och exempelvis en tänkt kollektiv rätt till en trygg studiemiljö vinner det förstnämnda
-

Användning av tvångsmedel

- All användning av tvångsmedel utgör utövande av offentlig makt, och därför förutsätter de uttryckligt lagstöd
- Exempel på tvångsmedel (tillåtna och otillåtna) är:
  - o Avlägsnande med hjälp av maktmedel
  - o Granskning av studerandes kläder, väskor och skåp
  - o Omhändertagande av studerandes egendom
  - o Inspektion av studerandes rum på internat och hotell
  - o Användning av alkometer ("blåstest")
  - o Rusmedelstestning

Rusmedelstest

- Enligt tvångsmedelslagen räknas bl.a. utandningsprov, salivprov, blodprov och urinprov som kroppsbesiktning, det vill säga den allvarligare formen av genomsökning av person (jfr kroppsvisitation)
- Inom yrkesutbildningen kan man under vissa strikta förutsättningar begära intyg över narkotikatest, men i alla andra fall krävs samtycke för alla test
- Ett test förutsätter äkta frivillighet (se t.ex. JK 8/50/00): vägran får inte leda till straff eller ytterligare utredningar - en vägran till rusmedelstest får alltså inte tolkas som ett positivt resultat
- I ett nyare fall (JK 197/1/2013) ifrågasätts huruvida ett samtycke kan vara frivilligt med tanke på maktbalansen – kan alltså tolkas som att det inte finns frivilliga rusmedelstest

Narkotikatestning inom yrkesutbildningen

- Narkotikatestning är bara möjligt inom yrkesutbildningen, men det kan användas inom alla branscher
- Förutsätter en "grundad anledning att misstänka" påverkan i praktiska uppgifter eller (medicinskt) beroende
- Den studerande måste ha uppgifter som kräver att man är särskilt skärpt, och det måste finnas allvarlig fara för liv eller hälsa, trafiksäkerhet eller sekretess eller väsentlig risk för att den studerande förmedlar rusmedel som används i arbetet
- OBS! Förutsättningarna måste finnas varje gång!
- Lagen ger en möjlighet att kräva ett intyg, men inte tvångsmedel att verkställa testet
  - o Vägran kan leda till disciplinära påföljder, inom SORAbranscher också till avhållande från studier

- o Endast polisen kan tvinga en studerande till ett test, men det förutsätter att ärendet utreds som ett brott
- Utbildningsanordnaren svarar för kostnaderna
- Ett positivt test måste kvalitetskontrolleras, och det kan också bestridas

84 § 1 mom i lagen om yrkesutbildning

Utbildningsanordnaren kan ålägga en studerande att visa upp ett intyg över narkotikatest, om det finns **grundad anledning att misstänka**

A att den studerande är narkotikapåverkad i utbildningsrelaterade praktiska uppgifter vid en läroanstalt, på en arbetsplats eller i en annan inlärningsmiljö eller

B att den studerande är narkotikaberoende.

En ytterligare förutsättning är

1 att testet är nödvändigt för att klarlägga

den studerandes funktionsförmåga och

2 att den studerande sköter uppgifter som kräver särskild noggrannhet, pålitlighet, självständig omdömesförmåga eller god reaktionsförmåga och

3 där den studerandes handlande under narkotikapåverkan eller narkotikaberoende

a allvarligt äventyrar den studerandes eller någon annans liv eller hälsa,

b allvarligt äventyrar säkerheten i trafiken,

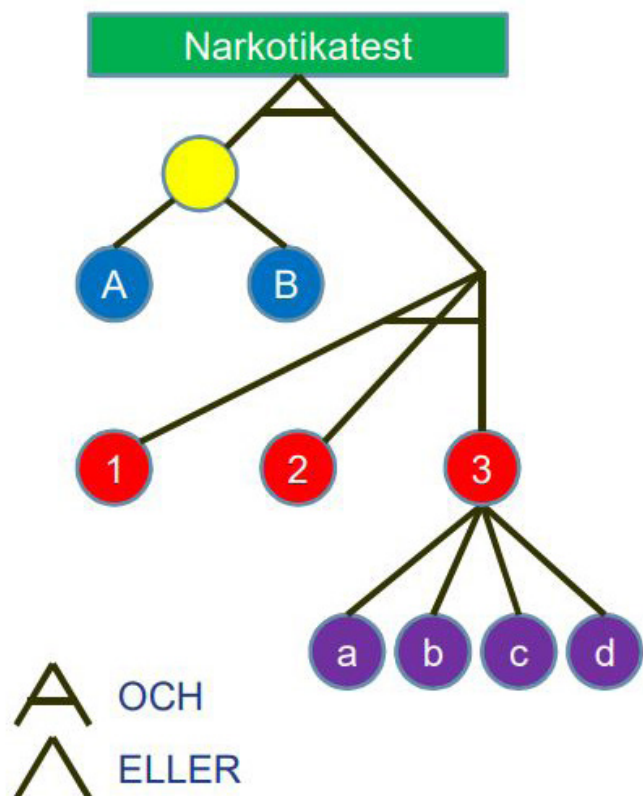
c allvarligt äventyrar skyddet eller integriteten i fråga om uppgifter som skyddas av sekretessbestämmelserna, eller

d väsentligt ökar risken för olaga handel med och spridning av sådana ämnen

som avses i 3 § 1 mom. 5 punkten i narkotikalagen (373/2008) och som

innehas av utbildningsanordnaren, en i 70 § avsedd arbetsgivare eller en

i 71 § avsedd tillhandahållare av en utbildningsavtalsarbetsplats.

Disciplinära förfaranden

- Inom yrkesutbildningen kan man enligt YrkUtbL 85 § ge ett disciplinstraff dels för att en studerande vägrar visa upp intyg enligt 84 §, dels för att en studerande har testat positivt enligt 84 § för en icke-medicinsk användning av narkotika som har gjort funktionsförmågan nedsatt
  - Påföljder för rusmedelsanvändning kräver att användningen har varit relevant för studierna – vad en studerande gör på fritiden är inte utbildningsanordnarens sak
- I övrig utbildning nämns inte rusmedelsanvändning i rekvisiten för disciplinstraff alls – kan man då bestraffa för det?
- I ordningsreglerna kan man rimligen förbjuda att en studerande uppträder berusad eller påverkad av rusmedel, men det är inte möjligt att testa utan samtycke
  - Räcker observationer som personalen gör med sina sinnen och dokumenterar?
- Bevisningssvårigheterna gör att det är lättare att fokusera på det negativa beteende (störande av undervisningen, våldsamt eller hotfullt beteende) som den eventuella användningen av alkohol eller andra rusmedel har orsakat – att någon har betett sig illa är inte lika svårt att påvisa

Granskning av studerandes saker

- Rektor och lärare har rätt att granska en studerandes saker genom att söka igenom dennes väska och skåp samt känna utanpå kläderna
- Kräver att det är uppenbart att den studerande besitter ett föremål eller ämne som är förbjudet och farligt (inte t.ex. tobak) – det är inte möjligt med "razzia"
- Granskaren ska vara av samma kön och en annan vuxen ska närvara, om möjligt någon som den studerande valt
- Finkänslighet måste iakttas
- Gäller inte t.ex. studerandes rum på internat eller hotell

Omhändertagande av saker

- Rektor och lärare får omhänderta föremål och ämnen som är förbjudna enligt lag eller skolans ordningsregler
  - o I skolans ordningsregler kan förbjudas bara föremål eller ämnen som enligt lag är förbjudna, eller om det är fråga om föremål med vilka den egna eller någon annans säkerhet kan äventyras, eller som särskilt lämpar sig för att skada egendom och i fråga om vilka det inte finns någon godtagbar orsak för att de ska få innehas
- Om det är fråga om farliga föremål eller ämnen och den studerande gör motstånd kan maktmedel användas
- Omhändertagna föremål och ämnen ska ges
  - o till vårdnadshavarna eller till den studerande själv om hen är myndig
  - o omedelbart till polisen om inte heller en myndig person får inneha sådana föremål eller ämnen
- Tobak och alkohol får destrueras

Självbestämmanderätt inom elevhälsan

- Enligt lagen om elev- och studerandevård är alla individuellt inriktade insatser inom elevhälsan beroende av samtycke
- I första hand är det den studerande som ska samtycka, om han eller hon förstår sakens betydelse – i så fall har inte vårdnadshavarna något att säga till om
- Samtycke krävs för alla individuella mottagningar och för sektorsövergripande behandling av ett ärende i en expertgrupp
- Andra nätverksmöten är jämförbara med expertgrupper

Hänvisning till rusmedelsvård och vårdavtal

- Målet med ett ingripande torde vara att den studerande ska sluta använda rusmedel, varför det är naturligt att man hänvisar till vård där den studerandes situation så kräver
- Utbildningsanordnaren kan dock inte tvinga en studerande till vård ("vård eller straff"), inte heller ingå "vårdavtal" med studeranden där hen förbinder sig till vård och eventuellt får ett straff om vården avbryts
- Utbildningsanordnaren har inget legitimt anspråk på kontinuerlig information om vårdens framskridande

Barnskyddsanmälan

- Anmälningsskyldigheten börjar då en anmälningspliktig har "fått kännedom om ett barn för vars del behovet av vård och omsorg, omständigheter som äventyrar barnets utveckling eller barnets eget beteende kräver att behovet av barnskydd utreds" (25 § 1 mom i barnskyddslagen)
- Anmälningsskyldigheten är personlig
- Tystnadsplikten behöver inte beaktas
- Anmälan ska göras utan dröjsmål
- Alternativt kan man tillsammans med den studerande eller vårdnadshavarna ta kontakt enligt 35 § i socialvårdslagen

Rusmedel och polisen

- Alla narkotikabrott lyder under allmänt åtal, vilket innebär att vem som helst kan anmäla dem
  - o Personalen på en skola har dock ingen skyldighet att göra en anmälan förutom om man vet om att ett grovt narkotikabrott (= stor mängd narkotika) "är på färde" men ännu kan förhindras (SL 15:10)
- Polisen har befogenheter att vid misstanke om brott genomsöka en persons tillhörigheter och göra tester, men det krävs alltid en misstanke om brott, jfr biträdande JO 18.12.2003 dnr 1634/4/01

Slutsatser

- Lagstiftningen ger inte utbildningsanordnaren möjligheter att låta göra rusmedelstester annat än för att i enskilda fall inom yrkesutbildningen undvika säkerhetsrisker i känsliga praktiska uppgifter
- Man kan fråga sig varför man vill göra ett rusmedelstest - en mänsklig intervention behöver inte resultat från rusmedelstest, och man har ett moraliskt ansvar att hjälpa eleven eller studerande oberoende av om man har ett testresultat eller ej
- Utbildningsanordnarens uppgift är att ge undervisning i en så trygg studiemiljö som det är möjligt att ordna inom de gränser som lagen sätter
- Disciplinära medel och säkringsåtgärder kan utgå ifrån det negativa beteende som rusmedel orsakar snarare än användningen i sig, varvid man inte behöver sådana testresultat som lagen inte ger rätt att kräva
- Säkerhetsplaneringen bör utgå från att det alltid kan finnas rusmedel i verksamhetsmiljön, eftersom de inte effektivt kan elimineras
- Information om effekterna av rusmedel och bemötande av påverkade individer kan avhjälpa rädslor hos personal och studerande
- Då man gör planer för förebyggande av användning av rusmedel och ingripande i missbruksproblem borde man försöka svara på frågan: "Eftersom vi inte kan göra så och så, hur gör vi i stället?"

